

Άννα Μαγγίνα 2013

Φυλή και
αναπαράσταση στην
Καρδιά του Σκότους

ΦΥΛΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΚΑΡΔΙΑ ΤΟΥ ΣΚΟΤΟΥΣ

Μαγγίνα Άννα

Περίληψη

Η εργασία μελετά δυο ελληνικές μεταφράσεις (1990, 1999) του έργου του Κόνραντ *Η καρδιά του σκότους* (1899) ως προς το πώς αναπαρίστανται οι φυλετικές ταυτότητες. Η ανάλυση δείχνει διαφορές στη θεματική του κάθε κειμένου υποδοχής, ανάλογα με το εκάστοτε κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο. Η εκδοχή του 1990 ουδετεροποιεί τις συνδηλώσεις φυλετικού διαχωρισμού κατά την αναπαράσταση των ιθαγενών και επεμβαίνει στον τρόπο αναπαράστασης των Ευρωπαίων αποικιοκρατών υιοθετώντας πραγματολογική διαφάνεια. Αντίθετα, η εκδοχή του 1999 δημιουργεί συνδηλώσεις φυλετικού διαχωρισμού και αντιμετωπίζει το θέμα των Ευρωπαίων αποικιοκρατών με πραγματολογική αδιαφάνεια. Η μελέτη επιβεβαιώνει ότι η μετάφραση έχει τη δυνατότητα να εγγράφει σχέσεις εξουσίας και προκαταλήψεις, που συνάδουν με αφηγήσεις που κυκλοφορούν στο περιβάλλον υποδοχής (π.χ. την αφήγηση της Ευρώπης, του φυλετικού διαχωρισμού κλπ.). Οι αλλαγές αυτές εφιστούν την προσοχή στην αφηγηματική στάση των μεταφραστών και τη συνειδητοποίηση που εγείρουν οι αφηγήσεις αυτές στο περιβάλλον υποδοχής.

Λέξεις-κλειδιά

Φυλετικός διαχωρισμός, μεταποικιοκρατική θεωρία, ιθαγενείς, αποικιοκράτες, ταυτότητα, πραγματολογική διαφάνεια/αδιαφάνεια

1. Αναπαράσταση και αλλοίωση

Η μεταποικιοκρατική οπτική στις μεταφραστικές σπουδές εξετάζει την κατασκευή ταυτοτήτων στα κείμενα υποδοχής με σκοπό να προσεγγίσει κριτικά τις αξίες που εμπλέκονται στην αναπαράσταση της

πραγματικότητας μέσω της μετάφρασης. Παραδείγματος χάρη, στα πλαίσια του ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας, έχει επισημανθεί ότι (στο λόγο των αποικιοκρατών, λεκτικό ή οπτικό) οι αποικιοκρατούμενοι αναπαρίστανται με τρόπους που δε συνάδουν με την αντίληψη των ταυτοτήτων στα περιβάλλοντα αφετηρίας.

Ο Χιούι (Hui 2011) επισημαίνει ότι η μετάφραση συχνά στηρίζει την αποικιοκρατία προωθώντας μια οριενταλιστική εικόνα, που προσλαμβάνει την Ανατολή ως «άλλο» και την οποία έχει κατασκευάσει η ίδια η Ευρώπη. Αυτό συμβαίνει καθώς

οι ιδέες, τα πιστεύω και οι αξίες που αποτελούν τη δομή της κουλτούρας ενός αποικιοκρατούμενου λαού γίνονται πολύ πιο δύσκολα κατανοητές και κινδυνεύουν από αλλοίωση, παρερμηνεία και εξαφάνιση¹ (Tymoczko 1999: 164).

Προκύπτει επομένως το ερώτημα αν ο λόγος των ελληνικών κειμένων υποδοχής αντηχεί την οριενταλιστική οπτική διαιωνίζοντας έτσι την αλλοίωση και την παρερμηνεία. Υποθέτω ότι η οριενταλιστική εικόνα της Ανατολής ενδέχεται να υφίσταται ως αφήγηση στο ελληνικό πολιτισμικό περιβάλλον και να εγγράφεται στα κείμενα υποδοχής. Η παρούσα μελέτη εξετάζει την αναπαράσταση των φυλετικών ταυτοτήτων στη νουβέλα του Τζόσεφ Κόνραντ *Η Καρδιά του Σκότους* με σκοπό να εντοπίσει πιθανές προκαταλήψεις στον τρόπο αναπαράστασης της πραγματικότητας.

2. Στην Καρδιά του Σκότους με τη μετάφραση

Το κείμενο, που δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1899 και βασίζεται εν μέρει σε προσωπικά βιώματα του συγγραφέα, παρουσιάζει την ιστορία του Τσαρλς Μάρλοου. Πρόκειται για ένα νεαρό Άγγλο που ταξιδεύει στο Κονγκό για να εργαστεί ως καπετάνιος σε ένα ατμόπλοιο βελγικής εμπορικής εταιρείας που εκμεταλλεύεται το φυσικό πλούτο της περιοχής. Ο πρωταγωνιστής θα περιγράψει την άγρια φύση του Κονγκό, τους ιθαγενείς αλλά και τους Ευρωπαίους αποικιοκράτες, την εκμετάλλευση, την εξαθλίωση και τα σκοτεινά ανθρώπινα ένστικτα. Η πολιτική σημασία του έργου έχει συχνά προσεγγι-

¹ Μετάφραση της συγγραφέως.

θθεί με κριτικό τρόπο. Η νουβέλα θεωρείται ότι αναφέρεται στην χωρίς τύψεις καταστροφή των ιθαγενών από τους Ευρωπαίους:

...την ευρωπαϊκή εκμετάλλευση της Αφρικής και άλλων περιοχών του κόσμου ισχυριζόμενοι ότι οι ιθαγενείς είχαν ανάγκη την ανώτερη τεχνολογική και θρησκευτική γνώση της Ευρώπης. Στην *Καρδιά του Σκότους*, η υποκρισία αυτών των στόχων καταδεικνύεται από την παθιασμένη αναζήτηση πλούτου των Ευρωπαίων, που καταστρέφουν τη γη και τους ανθρώπους χωρίς ενοχές² (eNotes, ηλεκτρονική πηγή).

Η νουβέλα αποτελεί στην πραγματικότητα ένα έργο ανατομία της αποικιοκρατίας, αν και έχει συχνά κατηγορηθεί ότι ενίσχυσε την εικόνα της Αφρικής ως του «άλλο». Ο Ατσέμπε (Achebe 1975: 2040) διατυπώνει τις ενστάσεις του ως προς τις αναπαραστάσεις της Αφρικής αλλά και των ιθαγενών στο έργο του Κόνραντ:

ο Τζόσεφ Κόνραντ ήταν πέρα για πέρα ρατσιστής... ο ρατσισμός των λευκών προς την Αφρική έχει γίνει τόσο φυσικός τρόπος σκέψης ώστε οι εκδηλώσεις του περνούν τελείως απαρατήρητες... Το πραγματικό ζήτημα είναι η απάνθρωπη συμπεριφορά προς την Αφρική και τους Αφρικανούς, που αυτή η μακροχρόνια στάση έχει ενισχύσει και συνεχίζει να ενισχύει στον κόσμο.

Η μελέτη εξετάζει την αναπαράσταση των φυλετικών ταυτοτήτων σε δυο ελληνικές μεταφράσεις της νουβέλας του Τζόσεφ Κόνραντ, που απέχουν χρονικά εννιά χρόνια (1990, 1999). Πρόκειται για μια περίοδο κατά την οποία η ελληνική κοινωνία φαίνεται να έχει αλλάξει δραστικά, με σημαντικές αλλαγές να συμβαίνουν σε κοινωνικοπολιτικό επίπεδο ταυτόχρονα με τη μαζική εισροή μεταναστών. Τα δεδομένα προέρχονται από τα ακόλουθα έργα.

- KA Conrad Joseph, *Heart of Darkness* [1899]. 2002. Στο Abrams, M.H. (επιμ.) *Norton Anthology of English Literature Volume 2*. W.W. Norton & Company
- KY1 Κόνραντ Τζόσεφ, *Η καρδιά του σκότους*. 1990. Μετάφρ. Γιώργου-Ίκαρου Μπαμπασάκη. Αθήνα: Ερατώ.

---

² Μετάφραση της συγγραφέως.

ΚΥ2 Κόνραντ Τζόσεφ, *Η καρδιά του σκότους*. 1999. Μετάφρ. Αλεξάνδρας Παπαθανασοπούλου. Αθήνα: Πατάκη.

Τα παραδείγματα προέρχονται από τα δυο πρώτα κεφάλαια του βιβλίου, όπου ο Μάρλοου αφηγείται πώς πήρε την απόφαση να ταξιδέψει στο Κονγκό και περιγράφει την άφιξή του και τις πρώτες εντυπώσεις του από τους ιθαγενείς και τους αποικιοκράτες (κεφ. 1), και όταν μιλάει με έναν ιθαγενή-κανίβαλο (κεφ. 2).

3. Αναπαράστασις ιθαγενών

Τα δεδομένα δείχνουν ότι οι δυο εκδοχές προτιμούν διαφορετικές αφηγήσεις για την αναπαράσταση δυο βασικών θεμάτων της νουβέλας, δηλαδή της πρωτόγονης ζωής και της αυτοκρατορικής εξουσίας: το ΚΥ2 τείνει να προβάλλει μια φυλετική διάκριση ως προς την αναπαράσταση των ιθαγενών, εκμεταλλευόμενο την πραγματολογική σημασία εκφράσεων, την οποία το ΚΥ1 αντιμετωπίζει μάλλον αδιάφορα. Η τάση αυτή εκδηλώνεται ως εξής:

Στο παράδειγμα 1, ο Μάρλοου έχει φτάσει στο Κονγκό και πλέει προς το σταθμό που βρίσκεται το ατμόπλοίο του. Παρατηρεί το τοπίο και εστιάζει στις φιγούρες των ιθαγενών τους οποίους συναντά για πρώτη φορά. Η επιλογή *φάτσες* του ΚΥ2 για να αποδώσει το *faces* (πρόσωπα) του ΚΑ έχει μια υποτιμητική χροιά που λείπει από την επιλογή *πρόσωπα* του ΚΥ1. Παρομοίως, οι *αποκριάτικες μάσκες* στο ΚΥ2, που αποδίδουν τη φράση *grotesque masks* (τερατόμορφες μάσκες), έχουν ισχυρότερες απαξιωτικές συνδηλώσεις από τις *μάσκες* στο ΚΥ1.

Παράδειγμα 1

- ΚΑ They shouted, sang; their bodies steamed with perspiration; they had *faces like grotesque masks*- these chaps; (σ. 1966)
(Φώναζαν, τραγουδούσαν, τα κορμιά τους άχνιζαν από τον ιδρώτα. Είχαν πρόσωπα σαν τερατόμορφες μάσκες- αυτοί οι τύποι)
- ΚΥ1 Φώναζαν, έγνεφαν, τραγουδούσαν, με τα κορμιά τους ν' άχνιζουν απ' τον ιδρώτα. Τα πρόσωπά τους θύμιζαν μάσκες. (σ. 36)
- ΚΥ2 κωπηλατούσαν, φώναζαν, τραγουδούσαν, στάζαν απ' τον ι-

δρώτα. Είχαν κάτι φάτσες αυτοί οι άνθρωποι- σαν αποκρι-
άτικες μάσκες. (σ.25)

Στο παράδειγμα 2, ο Μάρλοου σχολιάζει τα ονόματα των περιοχών όπου σταμάτησαν στην πορεία του ταξιδιού τους προς τον κεντρικό σταθμό της εταιρείας. Η φράση *farcical names* (γελοία ονόματα) αποδίδεται ως κωμικά ονόματα στο ΚΥ1, ενώ ως γελοία ονόματα στο ΚΥ2. Η επιλογή του ΚΥ2 έχει, για μια ακόμη φορά, πιο έντονο το στοιχείο της υποτίμησης σε σχέση με την επιλογή του ΚΥ1.

Παράδειγμα 2

KA We called at some more places with *farcical names*, ... (σ. 1967)

(Αράξαμε σε μερικά ακόμα μέρη με γελοία ονόματα, ...)

ΚΥ1 Αράξαμε και σ' άλλα μέρη με κωμικά ονόματα. (σ. 38)

ΚΥ2 Πιάσαμε σε μερικά ακόμα μέρη με γελοία ονόματα, ... (σ. 26)

Στο παράδειγμα 3, ο Μάρλοου μιλά με το λογιστή της εταιρείας, έναν άνδρα μανιακό με την οργάνωση και την καθαριότητα, του οποίου η παρουσία και η εμφάνιση έρχονται σε απόλυτη αντίθεση με το σκηνικό που επικρατεί στην περιοχή. Ο άνδρας παραπονιέται για τη φασαρία η οποία δεν του επιτρέπει να συγκεντρωθεί στη εργασία του. Στο ΚΥ1 η φράση *καταντάει και σκεπτικός* που αποδίδει το *to hate those savages – hate them to death* (να μισεί αυτούς τους άγριους – να τους μισεί μέχρι θανάτου) μειώνουν την ένταση του παραπόνου και απαλείφουν την αναφορά στους 'άγριους'. Αντίθετα, το ΚΥ2 επιλέγει μια περισσότερο πιστή μετάφραση που διατηρεί τη θεματική της πρωτόγονης ζωής.

Παράδειγμα 3

KA When one has got to make correct entries, one comes to *hate those savages– hate them to death*. (σ. 1970)

(Όταν κάποιος πρέπει να κάνει σωστές καταχωρήσεις, καταλήγει να μισεί αυτούς τους άγριους- να τους μισεί μέχρι θανάτου.)

ΚΥ1 Αν θέλει κανείς να κάνει σωστές καταχωρήσεις στα λογιστικά βιβλία, στο τέλος καταντάει και σκεπτικός! (σ. 50)

ΚΥ2 Όταν έχει κανείς να κάνει σωστές καταχωρίσεις, καταλήγει να μισεί αυτούς τους αγρίους- να τους μισεί έως θανάτου. (σ. 34)

Μια ακόμη αλλαγή που φανερώνει διαφοροποίηση ως προς την αναπαράσταση των ιθαγενών εντοπίζεται στα παραδείγματα 4 και 5. Ο χαρακτηρισμός *nigger* (αράπη) αποδίδεται στο ΚΥ1 ως *νέγρος* ενώ στο ΚΥ2 ως *αράπη*, με το ΚΥ2 να προωθεί έντονες συνδηλώσεις φυλετικού διαχωρισμού και να υπονοεί επίγνωση για την άδικη μεταχείριση των ιθαγενών. Ο Μάρλοου αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο ο Φρισλέβεν, ο προκάτοχός του, επετέθη στον αρχηγό μιας φυλής ιθαγενών θεωρώντας ότι τον είχε εξαπατήσει σε μια αγοραπωλησία. Το ΚΥ1 χρησιμοποιεί την αξιολόγηση *φουκκάρς*, που ενέχει μια θετική στάση προς τους ιθαγενείς, ενώ η απόδοση του ΚΥ2 φαίνεται να δικαιώνει την αναπαράσταση της θεματικής της πρωτόγονης ζωής στο μεταποικιοκρατικό πλαίσιο.

Παράδειγμα 4

ΚΑ Therefore he whacked the old *nigger* mercilessly, while a big crowd of his people watched him, ... (σ. 1962)

(Επομένως χτύπησε το γέρο αράπη ανελέητα, ενώ ένα μεγάλο πλήθος από τους ανθρώπους του τον κοίταζε, ...)

ΚΥ1 Και έτσι έσπασε στο ξύλο τον *φουκκάρ* τον γέρο-νέγρο. Οι άνθρωποι της φυλής τον κοίταζαν εμβρόντητοι, ... (σ. 25)

ΚΥ2 Ξυλοκοπούσε λοιπόν ανελέητα το γέρο *αράπη*, ενώ το πλήθος του λαού στεκόταν και τον κοίταζε ... (σ. 18)

Παράδειγμα 5

ΚΑ Everything else in the station was in a muddle, - heads, things, buildings. Strings of dusty *niggers* with splay feet arrived and departed. (σ. 1970)

(Όλα τα υπόλοιπα στο σταθμό ήταν σε σύγχυση, - κεφάλια, πράγματα, κτίρια. Σειρές σκονισμένων αράπηδων με πλατιά πόδια έφθαναν και αναχωρούσαν)

ΚΥ1 Όλα τ' άλλα στο σταθμό της Εταιρείας ήταν ένα συνονθύλευμα από ζαβλακωμένα κεφάλια, ανακατωμένα πράγματα και κτίρια. Φάλλαγες από γεμάτους σκόνη *νέγρους*, έρχονταν και

έφευγαν. (σ. 47)

KY2 Όλα τα υπόλοιπα στο σταθμό ήταν μαλλιά κουβάρια- κεφάλια, πράγματα, κτίρια. Τσούρμα σκονισμένων *αράπηδων* με ξυπόλητα πόδια έρχονταν και έφευγαν. (σ. 33)

Ένα ακόμη παράδειγμα αλλαγής που εγγράφει μια λιγότερο δυναμική αναπαράσταση των ιθαγενών στο KY2, βρίσκεται στο κεφάλαιο 2. Όλο το έργο είναι δοσμένο μέσα από την οπτική του Μάρλοου, που αντιπροσωπεύει τη φωνή των αποικιοκρατών. Εκείνος περιγράφει την εμφάνιση, τη συμπεριφορά και τις πράξεις των ιθαγενών. Υπάρχει ωστόσο ένα και μοναδικό σημείο στο έργο όπου αναπαράγεται ο λόγος των ιθαγενών στη γλώσσα των αποικιοκρατών. Ο Μάρλοου και οι άνδρες του δέχονται επίθεση από μια ομάδα κανιβαλών. Τα παραδείγματα 6, 7 και 8 φανερώνουν την προσπάθεια των ιθαγενών να αρθρώσουν λόγο στη γλώσσα των αποικιοκρατών. Η διαφορά μεταξύ των KY1 και KY2 έγκειται στο ότι το KY1 αναπαριστά τους ιθαγενείς πιο ικανούς στη χρήση της γλώσσας των αποικιοκρατών: μπορούν να

- εκφράσουν τη χρονική αλληλουχία των γεγονότων (βλέπε χρήση του *έπειτα* στο KY1, στο παράδειγμα 6) και
- φαίνεται να χειρίζονται αποτελεσματικά το φωνολογικό σύστημα της γλώσσας των αποικιοκρατών.

Αντιθέτως, οι ιθαγενείς στο KY2

- προφέρουν λάθος τις λέξεις (βλέπε *Τα το φάει* αντί για *θα του φάει* ή *Νιώς' το* αντί για *δωσ' το* στο παράδειγμα 6),
- δε χρησιμοποιούν το γένος κατάλληλα (βλέπε, στο παράδειγμα 7, τη σωστή χρήση του αρσενικού γένους στο KY1 *Φάμε αυτούς* σε αντίθεση με τη λάθος χρήση του ουδέτερου στο KY2 *Τα το φάει*), ή στο παράδειγμα 8, βλέπε το αρσενικό γένος *Πιάσ' τους* στο KY1, σε αντιπαράθεση με το μη αποδεκτό *Πιάσ' το* στο KY2.

Η ανεπαρκής γλωσσολογική παραγωγή αναπαρίσταται πιο ρεαλιστικά στο KY2 ενεργοποιώντας συνειρμούς στο μυαλό των αναγνωστών από την εισροή μεταναστών στην Ελλάδα τη δεκαετία του 90. Εξετάζοντας την προοπτική της κοινωνικής ενσωμάτωσης των μεταναστών μέσω της εκπαίδευσης, σε μια εισηγητική έκθεση του νόμου

3386/2005, η Ρουσάκη (2011: 11) αναφέρει τις στατιστικές για την εισροή μεταναστών εκείνης της περιόδου. Η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας αναφέρει ότι ο αριθμός των μεταναστών το 1991 ήταν 167.000 και μέχρι το 2001 είχε φτάσει τους 797.091. Πράγματι,

Η Ελλάδα, από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, έχει μετατραπεί σε χώρα υποδοχής μεταναστών και μάλιστα εμφανίζεται να έχει από τους μεγαλύτερους, αναλογικά, αριθμούς μεταναστών στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ο.π.).

Παράδειγμα 6

KA ...*Give 'im to us.*' 'Το γου, eh?' I asked; (σ. 1987)

(...*Δώσ' τον σε μας.*' 'Σε σας, ε;' ρώτησα.)

KY1 "*Δώσ' τους έπειτα σ' εμάς!*" "Να τους δώσω σ' εσάς;" ρώτησα. (σ. 107)

KY2 "*Ντώσ' το σε μας*". "*Σε σας, ε;*" τον ρώτησα. (σ. 70)

Παράδειγμα 7

KA 'what would you do with them?' 'Eat 'im!' he said curtly... (σ.1987)

(*'τι θα τους κάνετε;*' 'Φάμε αυτόν!' *είπε απότομα...*)

KY1 "Και τι θα τους κάνετε εσείς;" "Φάμε αυτούς!" *έκανε κοφτά ...* (σ. 107)

KY2 "Και τι θα τους κάνετε;" "*Τα το φάει*", μου απάντησε κοφτά... (σ. 70)

Παράδειγμα 8

KA 'Aha!' I said, just for good fellowship's sake. 'Catch 'im', he snapped, ... (σ. 1987)

(*'Αχά!*' *είπα, απλώς για χάρη μιας καλής σχέσης.* 'Πιάσ' τον', *είπε απότομα...*)

KY1 "Γεια!" *έκανα, κάπως αμήχανα και για να δείξω φιλική διάθεση.* "**Πιάσ' τους!**" ξανάπε. (σ. 107)

KY2 "Χμ", *είπα, έτσι για να πω μια φιλική κουβέντα.* "**Πιάσ' το**", μου λέει απότομα, ... (σ. 70)

Η μεταφράστρια του ΚΥ2 φαίνεται να αξιοποιεί χαρακτηριστικά του λόγου των μεταναστών που είναι γνώριμα στο ελληνικό κοινό για να «μεταφράσει» την ταυτότητα ενός ανθρώπου που δεν ξέρει τη γλώσσα, ωστόσο αναγκάζεται να τη μιλήσει.

Η ενότητα αυτή δείχνει ότι η αναπαράσταση των ιθαγενών στη νουβέλα διαφοροποιείται στα δυο κείμενα υποδοχής. Το ΚΥ2 κωδικοποιεί μια μάλλον αρνητική αξιολόγηση των ιθαγενών, επιτρέποντας ακόμα και γλώσσα φυλετικού διαχωρισμού σε κάποια σημεία, ενώ η γλωσσική ανεπάρκεια των ιθαγενών ενισχύεται για να τονίσει την άνιση σχέση εξουσίας αποικιοκρατών-ιθαγενών. Το ΚΥ2 φαίνεται να λαμβάνει υπόψη την άποψη του Ατσέμπε ότι «ο ρατσισμός προς την Αφρική έχει γίνει τόσο φυσικός τρόπος σκέψης» (Achebe 1999: 2040).

Αντίθετα, το ΚΥ1 εξομαλύνει τους υπαινιγμούς φυλετικού διαχωρισμού μειώνοντας την επιθετικότητα των αποικιοκρατών (παρ. 1) και παρουσιάζοντας τους ιθαγενείς λιγότερο αποδυναμωμένους (και μέσω της αναπαράστασης της γλωσσικής τους ικανότητας στα παρ. 6-8).

Η αναπαράσταση του περιβάλλοντος θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι βρίσκεται εκτός του πεδίου της παρούσας έρευνας,, ωστόσο ο τρόπος αναπαράστασης του περιβάλλοντος φαίνεται να σχετίζεται με τις προθέσεις των δυο ελληνικών μεταφράσεων. Το ΚΥ1 μοιάζει να ενισχύει ένα νοσταλγικό τόνο στην αναπαράσταση του περιβάλλοντος: βλέπε για παράδειγμα τις επιλογές *μαούνες* ή *πλοιάρια* σε αντίθεση με το *βάρκα* στο ΚΥ2, και τη φράση του ΚΥ1 *εφήμερη επαφή με την πραγματικότητα* σε σχέση με την αντίστοιχη φράση του ΚΥ2 *σε έφερε για λίγο σε επαφή με την πραγματικότητα*. Ο νοσταλγικός τόνος του ΚΥ1 φαίνεται να συμπληρώνει την πρόθεση του μεταφραστή στο ΚΥ1 να παρουσιάσει τους ιθαγενείς λιγότερο αποδυναμωμένους απαλείφοντας τους υπαινιγμούς φυλετικής διάκρισης.

Παράδειγμα 9

KA Now and then a *boat* from the shore gave one a *momentary contact with reality*. It was paddled by *black fellows*. (σ. 1966)
(Που και που μια βάρκα από την όχθη έδινε σε κάποιον μια στιγμιαία επαφή με την πραγματικότητα. Την κωπηλατούσαν μαύροι άνδρες.)

- KY1 Καμιά φορά, μας πλησίαζαν *μαούνες* ή *πλοιάρια* από τη στεριά. Ήταν κι αυτή μια *εφήμερη επαφή με την πραγματικότητα*. Ήταν γεμάτα *μαύρους*. (σ. 36)
- KY2 Πού και πού κάποια *βάρκα* απ' τη στεριά σε έφερνε *για λίγο σε επαφή με την πραγματικότητα*. Ήταν γεμάτη *μαύρους*. (σ. 25)

Η μελέτη τώρα στρέφεται στην αναπαράσταση της ταυτότητας των Ευρωπαίων αναζητώντας ίχνη πιθανών προκαταλήψεων στα κείμενα υποδοχής.

4. Αναπαραστάσεις Ευρωπαίων

Η αναπαράσταση των Ευρωπαίων είναι ο δεύτερος πόλος του διπόλου αποικιοκρατούμενοι-αποικιοκράτες στο πλαίσιο της μεταποικιοκρατικής θεώρησης της μελέτης. Οι δυο εκδοχές φαίνεται να αναπαριστούν τις ευρωπαϊκές ταυτότητες διαφορετικά, με το KY1 να προεξοφλεί τη στάση των αναγνωστών προς τους Άγγλους αποικιοκράτες με τη χρήση φορτισμένων επιλογών, υψηλότερου τόνου ή δανειών, που το KY2 δείχνει να αποφεύγει. Τα παραδείγματα 10 και 11 προέρχονται από το διάλογο του Μάρλοου με το γιατρό της εταιρείας, τον οποίο όφειλε να επισκεφθεί πριν το ταξίδι του ώστε να βεβαιώσει την κατάσταση της υγείας του.

Στο παράδειγμα 10, η φράση του KY1 *υπόδειγμα Εγγλέζου* που αποδίδει την επιλογή του KA *typical* (*τοπικός*) φανερώνει ότι το KY1 εγγράφει μια θετική αξιολόγηση των Άγγλων αποικιοκρατών αναφερόμενο σε αυτοκρατορικές αξίες. Θετική αξιολόγηση εκφράζεται επίσης μέσω της επιλογής *υπόδειγμα Εγγλέζου* στο KY1 (σε αντίθεση με την πιθανή επιλογή Άγγλου για το *Englishman*), που αποφεύγεται στο KY2. Το δίπολο *Εγγλέζος-Άγγλος* παρουσιάζεται και στο παράδειγμα 13, με το KY1 να προτιμά τον φορτισμένο όρο (*Εγγλέζος*) έναντι του ουδέτερου (*Άγγλος*).

Παράδειγμα 10

- KA I hastened to assure him I was not in the least *typical*. (σ. 1965)
(Εσπευσα να τον διαβεβαιώσω ότι δεν ήμουν ούτε στο ελάχιστο

τοπικός.)

- KY1 Έσπευσα να τον διαβεβαιώσω ότι δεν είμαι υπόδειγμα
Εγγλέζου. (σ. 32)
- KY2 Έσπευσα να τον διαβεβαιώσω ότι δεν ήμουν διόλου
αντιπροσωπευτικός τύπος. (σ. 22-23)

Στα παραδείγματα 11 και 12, η ανωτερότητα των αποικιοκρατών υπονοείται και από τη χρήση επίσημων επιλογών εκ μέρους του γι-ατρού (*αγγλιστί*) για να αναφερθεί στη γλώσσα των αποικιοκρατών (παράδειγμα 11) και με τη λέξη-δάνειο *ταμπάκο* στο KY1 σε αντίθεση με την κοινή επιλογή *καπνός* στο KY2 (παράδειγμα 12).

Παράδειγμα 11

- KA Adieu. How do you *English* say, eh? Good-bye. (σ. 1965)
(Αντιο- στα γαλλικά-. Πώς το λέτε εσείς οι Άγγλοι, ε; Αντιο- στα αγγλικά.)
- KY1 Adieu! Πώς το λέτε αγγλιστί; Α, ναι.. Good-bye! (σ. 32)
- KY2 Adieu. Πώς το λέτε στα αγγλικά; Ε; Good-bye. (σ. 22-23)

Παράδειγμα 12

- KA What? Tobacco! *English* tobacco; the excellent *English* tobacco! (σ. 1998)
(Τι; Καπνός! Αγγλικός καπνός, ο εξαιρετικός αγγλικός καπνός!)
- KY1 Πώς; Τι βλέπω; Έχεις ταμπάκο! Εξαιρετικό είναι το εγγλέζικο ταμπάκο! (σ. 138)
- KY2 Τι; Καπνός! Εγγλέζικος καπνός! Εξαιρετικός εγγλέζικος καπνός! (σ. 90-91)

Στο παράδειγμα 13, ο διευθυντής του σταθμού εξηγεί στο θείο του πώς έφτασε στο σταθμό το ελεφαντοστό που έστειλε ο Κουρτς. Πέρα από την αλλαγή *Εγγλέζος* (KY1)–*Άγγλος* (KY2) στο παράδειγμα 13 που αναφέρθηκε νωρίτερα, ο ηγεμονικός ρόλος του Άγγλου υπαλλήλου στη νουβέλα εγγράφεται μέσω της απόδοσης του *in charge of* (*υπό την εποπτεία*) στις δυο ελληνικές μεταφράσεις: η επιλογή του KY1 *επικεφαλής* τονίζει τη στρατιωτική ιεραρχία με την υψηλότερη θέση

να κατέχεται από έναν μιγά Άγγλο. Αντίθετα, η επιλογή του ΚΥ2 που οδηγούσε μειώνει την απεικόνιση της ηγεμονικής του θέσης.

Παράδειγμα 13

ΚΑ The other explained that it had come with a fleet of canoes *in charge of an English half-caste clerk Kurtz had with him*; (σ. 1980)

(Ο άλλος εξήγησε ότι είχε έρθει με ένα στόλο από κανό υπό την εποπτεία ενός μιγά Άγγλου υπαλλήλου που ο Κουρτζ είχε μαζί του)

ΚΥ1 Ο άλλος του εξήγησε ότι πως είχε έρθει μ' ένα στόλο από κανό. *Επικεφαλής τους ήταν ένας μιγάς. Υπάλληλος του Κουρτζ. Μισο-εγγλέζος μιγάς.* (σ. 85)

ΚΥ2 Ο μικρός τού εξήγησε ότι είχε έρθει με μια νηοπομπή από κανό που την οδηγούσε κάποιος Άγγλος μιγάς, ένας γραμματέας που είχε μαζί του ο Κουρτζ (σ. 56)

Η αναπαράσταση των Γάλλων είναι εξίσου ενδιαφέρουσα στο ΚΥ1. Στο παράδειγμα 14, ο Μάρλοου πλέοντας προς το σταθμό βλέπει ένα γαλλικό πλοίο να εξαπολνεί πυρ εναντίον ενός στρατοπέδου ιθαγενών που υποτίθεται ότι βρισκόταν κρυμμένο εκεί τριγύρω. Οι αξιολογικές επιλογές του ΚΥ1 (*ατελείωτες εχθροπραξίες*) που αποδίδουν το *one of their wars* (*έναν από τους πολέμους τους*), του ΚΑ, είναι αρνητικά φορτισμένες και δεν φέρουν τον ίδιο βαθμό νομιμοποιητικής ισχύος όπως το *wars* του ΚΑ. Η αρνητική χροιά του ΚΥ1 ενισχύεται επίσης με την προσθήκη του *και πάλι*. Οι αλλαγές αυτές φανερώνουν μάλλον μια κριτική στάση προς τους Γάλλους, σε αντίθεση με το ΚΥ2 που φαίνεται να αναφέρεται στους πολέμους των Γάλλων με σχετική αδιαφορία, αποφεύγοντας τις αξιολογήσεις.

Παράδειγμα 14

ΚΑ It appears the French had *one of their wars* going on thereabouts. (σ. 1966)

(Φαίνεται πως οι Γάλλοι είχαν έναν από τους πολέμους τους σε εξέλιξη εκεί κοντά.)

ΚΥ1 Φαίνεται πως οι Γάλλοι είχαν και πάλι μια από εκείνες τις ατελείωτες εχθροπραξίες τους. (σ. 37)

ΚΥ2 Φαίνεται πως οι Γάλλοι είχαν κηρύξει κάποιον από τους πολέμους τους εκεί. (σ. 26)

Μια ακόμη εκδήλωση της πρόθεσης του ΚΥ1 να αξιολογήσει τους Γάλλους εντοπίζεται στην αρχή τους νουβέλας. Ο Μάρλοου έχει μόλις αρχίσει να αφηγείται την ιστορία του και ο αφηγητής περιγράφει τα ρούχα του. Το ΚΥ2 αποδίδει τη φράση *in European clothes* (με ευρωπαϊκά ρούχα) κυριολεκτικά, ενώ το ΚΥ1 προτιμά το ονομαστικό σύνολο *φράγκικα ρούχα*, ενεργοποιώντας μια αναπαράσταση του ξένου Ευρωπαίου με στοιχεία αξιολόγησης. Το επίθετο *φράγκικος* θεωρείται μια φορτισμένη επιλογή, και πιθανότατα στο συγκεκριμένο σημείο να είναι και μια αρνητικά φορτισμένη επιλογή.

Παράδειγμα 15

ΚΑ ... he had the pose of a Buddha preaching in *European clothes* and without a lotus-flower... (σ. 1961)

(... είχε τη στάση ενός Βούδα που κήρυττε με ευρωπαϊκά ρούχα και χωρίς άνθος λωτού...)

ΚΥ1 ... θυμίζοντας... Βούδα που κήρυττε ντυμένος με *φράγκικα ρούχα* και δίχως άνθη λωτού... (σ. 18)

ΚΥ2 ... τον έκανε να μοιάζει με διδάσκοντα Βούδα *ντυμένο ευρωπαϊκά* και χωρίς το άνθος λωτού... (σ. 14)

Μια ενδελεχής μελέτη της απεικόνισης της ταυτότητας των Ευρωπαίων θα μπορούσε να δείξει αν η επιλογή του ΚΥ1 *φράγκικα ρούχα*, στο παράδειγμα 15, έχει τελικά αρνητική σημασία (και συνάδει με την αρνητική χροιά που επιβεβαιώνουν οι επιλογές και *πάλι, ατελείωτες εχθροπραξίες*), ή θετική εκφράζοντας μια ανάμεικτη αξιολόγηση προς τον Ευρωπαίο 'άλλο'.

Παρότι η εργασία δεν ισχυρίζεται ότι προσφέρει μια ενδελεχή μελέτη της απεικόνισης της ταυτότητας των Ευρωπαίων στην *Καρδιά του Σκότους*, το περιορισμένο δείγμα δεδομένων της δείχνει ότι το ΚΥ1 εμπλουτίζει την πραγματολογική ανάγνωση εκφράσεων που αφορούν στους αποικιοκράτες με σκοπό να ενισχύσει μια στοχευμένη αξιολόγηση. Το ΚΥ1 φαίνεται να εγγράφει (α) μια θετική αξιολόγηση ως προς τους Άγγλους αποικιοκράτες, εγγράφοντας μια νο-

σταλγική διάθεση προς τον 'ξένο Άγγλο', και (β) μια μάλλον απόμακρη στάση προς τους Γάλλους. Αντίθετα, το ΚΥ2 τείνει να αποφεύγει τις αξιολογήσεις αναπαριστώντας την ταυτότητα των Ευρωπαίων με ουδέτερο τρόπο σαν κάτι γνώριμο και προσβάσιμο.

5. Η αναπαράσταση των φυλετικών ταυτοτήτων

Τα δεδομένα της έρευνας φανερώνουν ότι οι δυο ελληνικές εκδοχές του έργου του Κόνραντ *Η Καρδιά του Σκότους* προτάσσουν διαφορετικούς τρόπους αναπαράστασης των ιθαγενών και των αποικιοκρατών. Το ΚΥ1 μειώνει τις συνδηλώσεις φυλετικού διαχωρισμού και τονίζει το σεβασμό προς τον 'άλλο', τον Άγγλο. Αντίθετα, το ΚΥ2 ενισχύει τους φυλετικούς υπαινιγμούς του ΚΑ και δεν παρουσιάζει καμία ιδιαίτερη πρόθεση να εκδηλώσει σεβασμό προς τους Άγγλους, όπως κάνει το ΚΥ1. Ο Πίνακας 1 συνοψίζει τα ευρήματα.

Πίνακας 1. Παρεμβάσεις στις δυο ελληνικές μεταφράσεις.

Χαρακτηριστικά : →	υπαινιγμοί φυλετικού διαχωρισμού	σεβασμός προς τον 'άλλο' / Άγγλο
ΚΥ1 (1990)	-	+
ΚΥ2 (1999)	+	±

Πράγματι, οι δυο εκδοχές φαίνεται να εκδηλώνουν διαφορετικές προτιμήσεις που εκφράζονται μέσω της επιλογής των μεταφραστών να εστιάζουν και να αναλύουν διαφορετικές πραγματολογικές αναγνώσεις χειριζόμενοι υπαινιγμούς που κρύβονται στις εκφράσεις του ΚΑ.

- Το ΚΥ1 ουδετεροποιεί τα σχόλια φυλετικού διαχωρισμού σχετικά με τους ιθαγενείς (επιλέγοντας έτσι πραγματολογική αδιαφάνεια) αμφισβητώντας την οπτική του Κόνραντ. Το ΚΥ1 ενισχύει επίσης αξιολογικά σχόλια προς τους Άγγλους και Ευρωπαίους αποικιοκράτες (προτιμώντας έτσι πραγματολογική διαφάνεια - Hatim και Mason 1991). Τα δεδομένα δείχνουν επίσης ότι το ΚΥ1 εκφράζει σεβασμό προς τον 'άλλο' Άγγλο και μια μάλλον απόμακρη στάση προς τους Γάλλους.

Αντιθέτως,

- το ΚΥ2 ενισχύει τα σχόλια φυλετικού διαχωρισμού σχετικά με τους ιθαγενείς, γεγονός που συνάδει με την πρόθεση του συγγραφέα (Achebe 1999), υιοθετώντας έτσι πραγματολογική διαφάνεια. Το ΚΥ2 ουδετεροποιεί επίσης την αξιολογική στάση προς τους Ευρωπαίους (επιλέγοντας πραγματολογική αδιαφάνεια).

Η έρευνα στόχευε στο να εξετάσει πώς εγγράφονται στις δυο ελληνικές μεταφράσεις της νουβέλας του Κόνραντ *Στην Καρδιά του Σκότους* η εξουσία και η προκατάληψη, ώστε να ανιχνεύσει ιδεολογικές στάσεις κωδικοποιημένες στο κείμενο, οι οποίες είναι και κοινωνικοπολιτικά σχετικές.

Αν υποθέσουμε ότι υπάρχει ένα συνεχές στο ένα άκρο του οποίου βρίσκονται οι αποικιοκρατούμενοι-ιθαγενείς και στο άλλο οι αποικιοκράτες-Ευρωπαίοι, η έμφαση του ΚΥ2 δίνεται στο άκρο των αποικιοκρατούμενων, ενώ η ταυτότητα των Ευρωπαίων είναι μάλλον άνευ σημασίας, θεωρούμενη ως κάτι το οικείο για το κοινό υποδοχής. Ο Πίνακας 2 συνοψίζει τα ευρήματα, επισημαίνοντας τα θέματα που είναι πραγματολογικά διαφανή (+) σε κάθε εκδοχή.

Πίνακας 2. Πραγματολογική διαφάνεια σε σχέση με θεματικές των ΚΥ1-2

ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ↓	ΚΥ1	ΚΥ2
Ιθαγενείς/αποικιοκρατούμενοι	-	+
Ευρωπαίοι/αποικιοκράτες	+	-

Αναρωτιέται κανείς για τις συνθήκες που συνέβαλαν σε αυτές τις αναπαραστάσεις. Το γεγονός ότι η προγενέστερη χρονικά μετάφραση μειώνει τους υπαινιγμούς φυλετικού διαχωρισμού μοιάζει αρκετά παράξενο, καθώς η μεταποικιοκρατική τάση ήταν πιο έντονη στα τέλη της δεκαετίας του '90 καθώς και η κριτική επίγνωση των πολιτισμικών ταυτοτήτων. Η τάση ενδέχεται να δικαιολογείται λόγω του ότι συχνά οι πρώτες μεταφράσεις έχουν μια περισσότερο οικειοποιητική πρόθεση (υπόθεση της αναμετάφρασης Bergman 1990, στο Gürcağlar 2011), καθώς το έργο προσπαθεί να ενταχθεί στο λογοτεχνικό πολυσύστημα της γλώσσας υποδοχής. Αργότερα, όταν το κοινό έχει εξοικειωθεί με τον συγγραφέα, μπορεί να προτιμηθούν πιο ξενοποιητικές προσεγγίσεις.

Ένας ακόμη λόγος μπορεί να σχετίζεται με κοινωνικοπολιτικές παραμέτρους στο περιβάλλον υποδοχής. Πιο συγκεκριμένα, τη δεκαετία του '90 η Ελλάδα επαναπροσδιορίζει τη θέση της στην Ευρωπαϊκή κοινότητα (επίσημη δικτυακή πύλη της ΕΕ, διαθέσιμο ηλεκτρονικά)³. Η ευρωπαϊκή συνείδηση της ελληνικής κοινότητας ενισχύεται. Η Ευρώπη παύει να είναι ένα άπιαστο όνειρο, έχει γίνει κάτι το προσιτό και το οικείο. Αυτό ίσως να εξηγεί γιατί η μεταγενέστερη χρονικά μετάφραση μειώνει τις εκφράσεις σεβασμού προς τους Άγγλους και γιατί οι 'Ευρωπαίοι' δεν παρουσιάζονται ως το 'άλλο'.

Η μελέτη επιβεβαιώνει ότι οι μεταφράσεις κειμένων δύνανται να εγγράφουν διάφορες αφηγήσεις που κυκλοφορούν στο περιβάλλον υποδοχής (π.χ. την αφήγηση της Ευρώπης ως 'εαυτού' και ως 'άλλου', του φυλετικού διαχωρισμού κλπ.) εγγράφοντας τη θέση των μεταφραστών και τη συνείδηση που οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες μπορεί να έχουν δημιουργήσει, ή τη συνείδηση που η μεταφραστική προσέγγιση φιλοδοξεί να δημιουργήσει. Τα ευρήματα φανερώνουν τη σημασία της μελέτης, σύγκρισης και αντιπαραβολής των αναμεταφράσεων του ίδιου ΚΑ. Όπως επισημαίνει και η Γκιουντσακλάρ (Gürcağlar 2003, 2011), ιστορικοί, κοινωνικοπολιτικοί παράγοντες και το προσωπικό στοιχείο του μεταφραστή που εμπλέκεται στη μεταφραστική διαδικασία μπορούν να εξηγήσουν τις αλλαγές που παρατηρούνται στις αναμεταφράσεις και θα πρέπει επομένως να λαμβάνονται υπόψη.

Βιβλιογραφία

Achebe, Chinua. 1999. "An Image of Africa: Racism in Conrad's *Heart of Darkness*" [1975]. Στο M. H. Abrams (επιμ.) with Stephen

---

³ Το 1992 υπογράφεται η συνθήκη του Μάαστριχτ την οποία και κυρώνει λίγους μήνες αργότερα η Ελλάδα. Το 1993 «τίθεται σε ισχύ η ενιαία αγορά», τον Ιανουάριο 1994 «η Ελλάδα αναλαμβάνει την προεδρία του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης» και το 1998 «η δραχμή εντάσσεται στο μηχανισμό συναλλαγματικής ισοτιμίας του Οικονομικού και Νομισματικού Συστήματος».

- Greenblatt et al. *The Norton Anthology of English Literature Volume 2*. 2035-40. New York: W. W. Norton & Company.
- Gürçağlar, Şehnaz Tahir. 2003. "The Translation Bureau Revisited Translation as Symbol. Στο Calzada Pérez, Maria (επιμ.) *Apropos of Ideology*. 113-129. Manchester: StJerome
- Gürçağlar, Şehnaz Tahir. 2011. "Retranslation". Στο Baker, Mona και Saldanha, Gabriella (επιμ.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 233-236. London and New York: Routledge.
- Hatim, Basil and Ian Mason. 1991. *Discourse and the translator*. London: Longman.
- Hui, Wang. 2011. "Postcolonial approaches". Στο Baker, Mona και Saldanha, Gabriella (επιμ.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 200-204. London and New York: Routledge.
- Tymoczko, Maria. 1999. *Translation in a Postcolonial Context*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Κείμενα

- Conrad, Joseph. 2000. "Heart of Darkness" στο M. H. Abrams (επιμ.) *The Norton Anthology of English Literature Volume 2*. 1958-2017. New York: W. W. Norton & Company.
- Κόνραντ, Τζόσεφ. 1990. *Η καρδιά του σκότους*. Μετάφρ. Γιώργου-Ίκαρου Μπαμπασιάκη Αθήνα: Εκδόσεις Ερατώ.
- Κόνραντ, Τζόσεφ. 1999. *Η καρδιά του σκότους*. Μετάφρ. Αλεξάνδρας Παπαθανασοπούλου. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Ηλεκτρονικές πηγές

- Heart of Darkness* by Joseph Conrad, eNotes,
<http://www.enotes.com/heart-of-darkness-criticism/heart-darkness-joseph-conrad> [πρόσβαση Οκτώβριος 18, 2012]
- Europa portal of the European Union http://europa.eu/about-eu/eu-history/index_el.htm [accessed January 24, 2012]
- Rousaki (in Greek)
Ρουσακί, Ελένη. (2011). *Η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών μέσω της εκπαίδευσης*
[\http://estia.hua.gr:8080/dspace/bitstream/123456789/1321/1/rousaki_eleni.pdf [πρόσβαση Ιανουάριος 25, 2012]

Για τη συγγραφέα

Η Άννα Μαγγίνα αποφοίτησε από το Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας (Φιλοσοφική Σχολή, ΕΚΠΑ) το 2010. Κατέχει μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών στη Μετάφραση-Μεταφρασεολογία από το ΔΠΜΣ του ίδιου πανεπιστημίου. Τα επιστημονικά της ενδιαφέροντα έγκεινται στη θεωρία της μετάφρασης και τη συγκριτική γλωσσολογία. Η συνεισφορά της στον ηλεκτρονικό τόμο *Interlingual Perspectives* είναι μια επιμελημένη εκδοχή της έρευνας που ξεκίνησε στο μεταπτυχιακό μάθημα 'Μεθοδολογία της Έρευνας στις Μεταφραστικές Σπουδές', με διδάσκουσα την επιμελήτρια του τόμου.